

відреагувати на виклики війни. У повоєнний період ці напрацювання стануть основою для подальших змін у законодавстві.

Отже, судова практика, сформована під час воєнного стану, має системоутворюючий характер і визначатиме основні напрями розвитку правової системи України в повоєнний період, забезпечуючи баланс, між принципами справедливості, правової визначеності та ефективного захисту прав людини і громадянина.

Література:

1. Верховний Суд. Касаційний цивільний суд. Постанова від 20 липня 2022 р. у справі № 461/2565/20.URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1303562/> (дата звернення 28.04.2026).

2. Кобаль О. В. Актуальні питання судової практики у правовій системі України.*Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/7>.

3. Кухарев О. В. Визначення додаткового строку для прийняття спадщини: актуальна судова практика.20.01.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/321125-opredelenie-dopolnitelnogo-sroka-dlya-prinyatiya-nasledstva-aktualnaya-sudebnaya-praktika>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-614-3-1-20>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ОСВІТИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ

Серединко А. А.

доктор філософії,

викладач кафедри державно-правових дисциплін

Міжнародний університет

м. Одеса, Україна

Після початку повномасштабної агресії проти України питання доступу до освіти набуло нового змісту. Для деокупованих і прифронтових територій ідеться вже не просто про функціонування шкіл чи відновлення навчального процесу, а про здатність держави гарантувати дитині безпечне, безперервне й змістовне навчання за умов постійної загрози життю, руйнування інфраструктури, внутрішнього переміщення населення та накопичених освітніх втрат. У такій ситуації право на освіту слід оцінювати не формально, а через реальну можливість ним скористатися.

Конституція України закріплює право кожного на освіту [1]. Водночас в умовах війни реалізація цього права неминуче залежить від спеціальних

організаційних і правових механізмів, передбачених освітнім законодавством, актами органів виконавчої влади та практикою управління на місцях. Закон України «Про освіту» встановлює загальні гарантії доступності та якості освіти [2], а Закон України «Про повну загальну середню освіту» дозволяє використовувати різні форми здобуття освіти, що особливо важливо для громад із різною безпековою ситуацією [3].

Проблематика доступу до освіти в умовах війни вже стала предметом українських правових і педагогічних досліджень. А. Оржаховська слушно наголошує, що навіть в умовах правомірних обмежень окремих прав у період воєнного стану забезпечення права на освіту залишається одним із пріоритетних завдань демократичної держави [4, с. 85–87]. М. Миклуш і В. Марініч пов'язують доступність освіти не лише з формальним існуванням освітньої мережі, а й із реальною можливістю здобувача освіти навчатися в безпечних і організаційно належних умовах [5, с. 182–184].

Для теми деокупованих територій особливо важливою є праця А. Благодарного, у якій відновлення освіти розглядається як складова державної політики реінтеграції. Автор акцентує на необхідності поєднання безпекових, кадрових, інфраструктурних і цифрових рішень [6, с. 15–17]. У педагогічному вимірі вагомими є дослідження С. Алексєєвої щодо сучасних онлайн-ресурсів та організації освітнього процесу під час воєнного стану [7, с. 59–61], а також праця О. Малихіна, Н. Арістової та В. Рогової, де змішане навчання обґрунтовано як один із практичних інструментів мінімізації освітніх втрат [8, с. 68–71]. Окремий інтерес становить дослідження Л. Ілійчук, О. Цюняк та О. Воробець (L. Iliichuk, O. Tsiuniak, O. Vorobets), у якому узагальнено міжнародні ініціативи щодо підтримки якості й доступності освіти у воєнний час [9, р. 41–45].

Для деокупованих і прифронтових територій доступ до освіти має кілька вимірів одночасно. По-перше, це безпосередній доступ до навчання. По-друге, це питання безпеки учасників освітнього процесу. По-третє, це проблема змісту освіти, психологічного відновлення та подолання наслідків тривалого освітнього розриву.

На деокупованих територіях ситуація є особливо складною. Частина дітей певний час навчалася за окупаційними програмами, частина перебувала поза систематичним навчанням, а частина формально залишалася в українській системі освіти, однак фактично не мала стабільного доступу до неї. Прифронтові території мають іншу специфіку. Тут основною проблемою є не стільки повернення системи освіти після окупації, скільки її функціонування під постійним тиском безпекових ризиків. Дані ЮНІСЕФ показують, що діти в районах поблизу фронту проводили тисячі годин в укриттях, що неминуче впливає і на психоемоційний стан, і на якість навчання [10]. За оцінками ЮНІСЕФ, війна загалом суттєво погіршила доступ дітей до освітніх послуг, особливо у вразливих громадах та районах активних бойових дій [11].

У цьому контексті першим ключовим правовим механізмом є диференціація форм здобуття освіти залежно від безпекової ситуації. Українське законодавство вже містить для цього необхідну рамку [2; 3], однак її наповнення залежить від управлінських рішень на рівні держави й територіальних громад.

Другим механізмом є компенсація освітніх втрат. Для деокупованих територій ця проблема є особливо гострою, бо йдеться не лише про прогалини в знаннях, а й про зламані освітні траєкторії.

Третім механізмом є закріплення безпекових стандартів як обов'язкової передумови організації освітнього процесу. Міжнародний досвід тут достатньо виразний. ЮНЕСКО підкреслює, що освіта в надзвичайних ситуаціях повинна забезпечувати не тільки доступ до навчання, а й захист, психосоціальну підтримку та збереження зв'язку дитини з інституційним середовищем [12]. Декларація про безпеку шкіл послідовно формує підхід, за якого школи і заклади вищої освіти мають залишатися цивільними об'єктами, захищеними від військового використання та впливу збройного конфлікту [13].

Четвертим механізмом є поєднання поточних гуманітарних рішень із довгостроковою відбудовою. У звіті RDNA4 наголошено, що відновлення соціальної інфраструктури України, зокрема освітньої, не може бути відкладене до завершення війни; навпаки, підтримка безперервності послуг та реконструкція повинні відбуватися паралельно [14]. Для деокупованих територій це означає, що нова освітня інфраструктура має проектуватися вже з урахуванням укриттів, безбар'єрності, цифрової готовності, демографічних змін і кадрових перспектив. В іншому разі ресурси будуть витрачені на відтворення довоєнної моделі, яка не відповідає реаліям післявоєнної реінтеграції.

Отже, забезпечення доступу до освіти на деокупованих і прифронтових територіях України потребує комплексної моделі правового регулювання. Її основними елементами мають бути: 1) збереження конституційних і законодавчих гарантій права на освіту; 2) диференціація форм навчання залежно від безпекової ситуації; 3) механізми компенсації освітніх втрат; 4) психологічна та інклюзивна підтримка дітей; 5) відбудова освітньої інфраструктури на нових безпекових і технологічних засадах; 6) реінтеграційні заходи для дітей, які перебували під окупаційним впливом.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>.
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/463-20>.

4. Оржаховська А. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1(23). С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.85>.

5. Миклуш М. І., Марініч В. К. Правове регулювання освіти в Україні. Частина 2: доступність освіти в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 84, ч. 1. С. 182–188. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.27>.

6. Благодарний А. М. Основні напрями державної політики відновлення освіти на деокупованих територіях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 3, № 91. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.2>.

7. Алексеева С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 1. С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-59-65>.

8. Малихін О., Арістова Н., Рогова В. Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 68–76. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-3-68-76>.

9. Ilichuk L., Tsiuniak O., Vorobets O. Ensuring the Quality and Accessibility of Education in Times of War: Guidelines and Initiatives of the International Community. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2024. Vol. 11, No. 1. P. 39–49. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnu.11.1.39-49>.

10. Ukraine two years: Children in frontline areas forced to spend up to 5,000 hours – equivalent to nearly 7 months – sheltering underground. UNICEF. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/ukraine-two-years>.

11. Situation Analysis of Children in Ukraine 2024. UNICEF. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/reports/sitan2024>.

12. What you need to know about education in emergencies. UNESCO. 2025. URL: <https://www.unesco.org/en/emergencies/education/need-know>.

13. Safe Schools Declaration and Guidelines for Protecting Schools and Universities from Military Use during Armed Conflict. Global Coalition to Protect Education from Attack. 2015. URL: <https://ssd.protectingeducation.org/safe-schools-declaration-and-guidelines-on-military-use/>.

14. Ukraine Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), February 2022 – December 2024. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations. Washington, DC, 2025. URL: <https://hdl.handle.net/10986/42908>.